

ВПЛИВ РІЗНОВІКОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ–ДОШКІЛЬНИКІВ

Оксана Авраменко (м.Умань)

Резюме: У статті розглядається суть поняття соціальний розвиток, аналізується система міжвікових взаємодій в дитячому товаристві та розкриваються проблеми соціалізації дітей в дошкільному навчальному закладі.

Annotation: in article is considered essence of the notion social development, is analyzed system interaction of the miscellaneous of the age in baby society and open the problems to socializations of children in preschool educational institutions

Ключові слова: соціальний розвиток, соціалізація, взаємодія, особистість.

Key words: the social development, socialization, interaction, personality.

Сучасні тенденції розвитку системи освіти в Україні пов'язані з оновленням та удосконаленням змісту освіти, модернізацією і реформуванням системи керування навчальними установами, організацією педагогічного процесу спрямованого на надання допомоги дитині в її своєчасному соціальному розвитку в процесі соціалізації.

"Соціальний розвиток - це засвоєння дитиною досягнень суспільно-історичного досвіду спілкування, взаємодії, співробітництва з дорослими й однолітками" [7]. У результаті соціального розвитку засвоюється певний обсяг соціальної інформації, система ціннісних орієнтацій, формується досвід соціальної діяльності, здатність до спілкування з оточуючими [6].

Мета статті – розкрити особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах різновікової взаємодії.

Нова модель освіти викликала необхідність забезпечити оптимальні шляхи впливу у сфері взаємин дитини-дошкільника з однолітками, молодшими та старшими дітьми, дорослими, відпрацювати систему соціального становлення дошкільника в умовах різновікової взаємодії.

Низка вчених (Л.Божович, В.Дяченко, І.Дьоміна, А.Макаренко, Т.Маркова, В.Нечаєва, Л.Пеньєвська, Є.Субботський, В.Сухомлинський та ін.) обґрунтували виховну роль взаємодії і спілкування дітей різного віку одне з одним, його значення і вплив на розвиток цілої низки позитивних боків особистості як молодших, так і старших дітей. Більшість вчених досліджували окремі складові цього питання, як от : поєднання соціального та біологічного в структурі особистості (Л.Аксьонова, О.Кононко); соціалізованість індивіда в умовах макро- та мікросередовища (Л.Виготський, В.Слуцький, Н.Яценко); обґрунтування ролі соціальних позицій особистості в системі сучасного суспільства (Л.Буєва, О.Леонтьєв, І.Фадєєва).

Кожна дитина народжується для життя в суспільстві. Дошкільний вік – період формування у дитини потреби, а з часом і здатності встановлювати і підтримувати контакти з іншими людьми, дорожити ними. Висока сприйнятливність дітей дошкільного віку, пластична нервова система, створюють сприятливі умови для успішного морального виховання і соціального розвитку особистості.

Ми погоджуємося з твердженням В. Сухомлинського, що дитинство є найважливішим періодом людського життя і від того, як пройшло дитинство, хто вів дитину за руку в дитячі роки, що ввійшло в його розум і серце з навколишнього світу, і залежить, якою особистістю стане сучасна дитина.

В.Сухомлинський підкреслював важливе значення різновікового спілкування для соціалізації дитини і наголошував, що педагог має турбуватися, щоб його вихованці були і вихователями. Він писав: “Третина століття роботи у школі переконала мене в тому, що людина найкраще виховується тоді, коли вона виховує інших, турбується про інших людей” [8]. Ми погоджуємося з педагогом, що майстерність виховання полягає в тому, щоб навчити кожну дитину віддавати свої знання молодшим товаришам, тим самим збагачуватися інтелектуально; тільки завдяки цьому і формується справжня жадоба до знань. Старші діти стають помічниками педагогів, організують ігри для молодших, беруть участь у їхніх розвагах, залучають молодших до

спільної праці. На думку вченого, різновікове об'єднання є найсприятливішим соціумом і важливим фактором соціального і психологічного розвитку дитини.

У педагогічній теорії та практиці великого значення різновіковим об'єднанням надавав А.Макаренко. Він стверджував, що малята, відокремлені від старших товаришів, попадають у штучний стан педагогічної ізоляції. Водночас старшокласники, які не спілкуються з молодшими, самі нерідко стають дітьми, і при цьому втрачають цінні соціальні якості. За його методикою первинні колективи були організовані за принципом об'єднання дітей різного віку. На думку педагога, така організація дає більший виховний ефект – вона створює тіснішу вікову взаємодію і є природною умовою постійного нагромадження досвіду і передачі досвіду старших поколінь, молодші дістають різноманітні відомості, засвоюють навички поведінки, робочу спритність, привчаються поважати старших та їхній авторитет. У старших піклування про молодших і відповідальність за них виховує необхідні для громадянина якості: увагу до людини, великодушність і вимогливість, нарешті, якості майбутнього сім'янина та багато інших. Педагог відзначив, що виховний ефект діяльності різновікових колективів значно вищий: ними легше керувати, колективи стають більш рухомими та дієздатними [5].

Ступенем соціального розвитку дитини, соціальною зрілістю її особистості, рівнем її соціальної компетентності визначається успішність соціалізації дошкільника, що дозволяє дитині зайняти гідне місце в системі взаємин з дорослими й однолітками в соціальному доквіллі: групі дошкільного навчального закладу і родині.

Основою розвитку особистості, за твердженням О.Асмолова, є процес соціалізації та виховання в конкретній соціально-історичній системі координат епохи. В процесі діяльності у структурі відносин виникають системні якості людини, що характеризуються особистісним значенням, соціальні норми, цінності, ідеали, які стають "безособистісними передумовами" її розвитку. Дитина індивідуалізується та намагається зробити самостійний вибір того способу життя, який визначає подальший розвиток в структурі суспільних

взаємин. Тобто, відбувається засвоєння культурних надбань людства заради свідомого оволодіння способом власного життя [1, 161-162].

Слідом за О.Киричуком та О.Коберником ми визначаємо сутність поняття "соціальний розвиток" як процес, в результаті якого засвоюється певний обсяг соціальної інформації, система ціннісних орієнтацій, формується досвід соціальної діяльності у формі вмій, навичок, здатність до спілкування з іншими людьми.

Зміст соціального розвитку особистості визначається, з одного боку, сукупністю соціальних впливів світового рівня культури, загальнолюдських цінностей, а з іншого - відношенням до цього самого індивіда, актуалізацією власного "Я", розкриттям творчого потенціалу особистості [4, 8]. Головним критерієм соціального розвитку в цьому випадку є не стільки ступінь засвоєння соціальних норм і правил поведінки, адаптованості до навколишнього світу на рівні конформізму, скільки ступінь самостійності, ініціативності, творчості особистості. Соціальний розвиток дитини проходить двома пов'язаними лініями — соціалізації (оволодіння дитиною суспільним досвідом) та індивідуалізації (набуття нею самостійності, відносної автономності). Вивчення соціального розвитку дитини з погляду його змістовної сутності (соціалізації-індивідуалізації) дозволяє визначити психологічні механізми становлення цього процесу в онтогенезі. Соціальний досвід, до якого прилучається дитина з перших років свого життя, акумулюється і виявляється в соціальній культурі. Засвоєння культурних цінностей, їхнє перетворення, що сприяють суспільному процесові, є однією з фундаментальних завдань соціалізації.

Проте особистістю дитина стає в результаті самоуправління, коли вона починає певною мірою впливати на своє життя. У дошкільному дитинстві вона здійснює це переважно з допомогою дорослих, а в наступні періоди – все більш самостійно.

Соціальний розвиток можливий тільки тоді, коли дитина не тільки засвоює соціальний досвід попередніх поколінь, але доповнює, поглиблює, формує сучасними надбаннями.

Сучасний погляд на дитину як на самостійну і активну соціальну особистість сформувався лише останніми роками, що дозволило визначити феномен дитячої субкультури. Дитячий світ поступово перетворився на неінституціалізовану форму соціальної взаємодії дітей у середині власного дитячого товариства та на рівні вікових підгруп. Завдяки дитячій субкультури як чиннику соціального розвитку дитина пізнає світ, себе, однолітків, дорослих і передає іншим людям свій власний внутрішній світ, а також задовольняє потребу в ініціативності, самостійності, активної участі в соціальних контактах. На думку О. Кононко, феномен дитячої субкультури надає значущості власним зусиллям малюка в освоєнні життєвого простору, його вмінні “вимірювати”, обживати цей простір власним тілом, почуттями, думками, досвідом. Це арена апробування дитиною своїх сил, міри своєї життєздатності, вміння не лише вижити, а й продуктивно, радісно жити поряд з однолітками [3].

Сучасні дослідники феномену дитячої субкультури (В. Абраменкова, Л. Варяниця, І. Кон, Н. Михайленко, Н. Короткова, В. Кудрявцев, С. Литвиненко та ін.) наполягають на усталеності її структури і виокремлюють такі компоненти: дитячий фольклор, дитяча словесна творчість, дитячий правовий кодекс, дитячі ігри, дитячий гумор, релігійні уявлення, дитяче філософствування, дитячі інтереси. Розвиток особистості здійснюється, виявляється, збагачується, коригується в соціальній діяльності різновікового товариства дошкільника. З проявів соціальної поведінки, ціннісних орієнтацій, вибору і наданих переваг, рішень і оцінок можна робити висновок про особливості прояву емоцій, волі, інтелекту дитини, про її моральні та соціальні якості, естетичний смак, культуру, здібності.

Основним чинником соціального розвитку є знання норм і правил спілкування з іншими людьми, тобто здатність осмислювати процес спілкування та прогнозувати різноманітні ситуації спілкування. Будь-яка взаємодія дитини з довкіллям відбувається в процесі спілкування, форми якого в дитини міняються в залежності від віку. До семи років у дитини змінюються чотири форми спілкування з дорослими: ситуативно-особистісна, ситуативно-ділова, ситуативно-пізнавальна і ситуативно-особистісна. Досвід свого

спілкування з дорослими дитина переносить у ситуації спілкування з іншими дітьми [2].

Спілкування - це обмін між дітьми інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру. Воно задовольняє особливу потребу дитини - у взаємодії з іншими і пояснюється її соціальною природою. Здійснюється спілкування за допомогою різних засобів - міміки, жестів, мови. Остання - провідний засіб, який використовують дошкільники, спілкуючись один з одним. Одна з основних функцій мови (передусім мовлення) - комунікативна, або функція спілкування. В процесі мовленнєвої діяльності діти обмінюються між собою ідеями, почуттями, думками, настроєм, домовляються про свої плани і спільні дії. Реалізація дитиною потреби в спілкуванні або, навпаки, незадоволення спілкуванням викликає в неї відповідні емоції і почуття. Емоції виявляються у безпосередньому переживанні дошкільником задоволення, радості, незадоволення, засмучення, страху. Завдяки емоціям він регулює свою поведінку, співвідносить її з поведінкою інших дітей, з якими спілкується. Емоції виконують особливу функцію - засобу спілкування.

Спілкування дітей різного віку є природною умовою накопичення і передавання соціального досвіду, що є так званим стихійним шляхом соціалізації. У процесі різновікового спілкування можливим стає взаємовиховання і взаємонавчання, коли як молодші, так і старші діти отримують нові знання, вміння, навички, закріплюють і узагальнюють їх. Різновікове об'єднання є чинником, який найефективніше впливає на соціальний і психічний розвиток дитини, за умови його доцільного і цілеспрямованого включення у педагогічний процес.

За умови наявності широкого кола різновікового спілкування дитина виконує різні соціальні ролі: і молодшого, і старшого товариша, і рівного з дорослими партнера, тобто, дитина виробляє лінію поведінки в різних нерегламентованих життєвих ситуаціях, набуває соціального досвіду і таким чином ефективніше соціалізується.

На нашу думку, різновікове об'єднання є чинником, який найефективніше впливає на соціальний і психічний розвиток дитини, за умови

його доцільного і цілеспрямованого включення у педагогічний процес. Взаємодія в різновіковому об'єднанні дітей виконує функцію соціального захисту: допомога старших молодшим в організації їхньої життєдіяльності, захист і підтримка тих дітей, які не можуть реалізувати себе з різних причин у колективі ровесників; забезпечення відповідного емоційного самопочуття кожного вихованця, оскільки створюється можливість спілкуватися з тим віком, з яким себе комфортніше почуває. Саме життя висуває на перший план проблему спеціально організованої різновікової взаємодії дошкільників. Правильна його постановка сприяє здійсненню завдань всебічного розвитку та соціалізації дітей різних вікових груп.

Отже, специфіка освітнього процесу в різновікових групах дошкільного навчального закладу зумовлена наявністю системи міжвікових дитячих взаємодій, яка здатна доповнювати і змінювати соціальний досвід дитини, забезпечуючи позитивну динаміку в соціальному розвитку дошкільника.

Проте, дана стаття не висвітлює повною мірою проблему соціального розвитку особистості дошкільника та вплив різновікової взаємодії на процес соціалізації в цілому. Надалі слід провести комплексний аналіз процесу соціалізації особистості у дошкільних навчальних закладах, що окреслює перспективу нашого подальшого дослідження.

Література

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа. - М.: Издательство МГУ, 1990. - 367 с.
2. Вопросы психологии ребенка дошкольного возраста / Под ред. А.Н.Леонтьева, А.В.Запорожца – М.-Л.: Изд-во АПН РСФСР, 1948. – 365с.
3. Кононко О.Л. Дитяча субкультура як цінність і складова особистісно орієнтованої освіти //Дошкільне виховання. – 2001. – № 12. – С. 6-9.
4. Кононко О.Л. Стратегічна мета виховання – життєва компетентність дитини//Дошкільне виховання. – 1999. – № 10. – С. 3-5.
5. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в 8 т. – М.: Педагогика, 1983-1985.

6. Мухіна В.С. К проблеме социального развития ребёнка // Психологический журнал. – 1980. – Т.1. – №5.
7. Социальное развитие // Краткий словарь по социологии / Под ред. Д.М.Гришиани, Н.И.Лапина; Сост. З.М.Коржева, Н.Ф.Наумова. - М.: Политиздат, 1988.- С.272-273.
8. Сухомлинський В.О. Серце віддаю дітям // Вибр. твори в 5-ти т. – К., 1976. – Т. 3. – С. 7-279.